

Austr.

5468

a

Ge.136

Austr. 5468 a

P E S T

261.

SZABAD KIRÁLYI VÁROSNAK

R É G I

O F E N

NÉMET NEVÉRŐL.

É R T E K E Z I K

H O R V Á T I S T V A N

A

PESTI FŐ ISKOLÁNÁL

PRAESIDIALIS ACTVÁRIVS,

É S A Z

ORSZÁG BIRÓI HIVATAL

SECRETÁRIVSA.

P E S T E N,

TRATTNER MÁTYÁS BÍRÓVEL.

1810.

1065/908. 11. 28

A174/472

Obscurata diu Populo bonus eruet, atque
Proferet in lucem speciosa vocabula rerum,
Quae, prisca memorata Catonibus atque Cethegīs,
Nunc situs informis premit, et deserta vetustas.

Hor. Epist. L. II. Epist. II. v. 113.

4. 863. 928.

PERSONEN

Bayerische
Staatsbibliothek
München

P E S T

SZABAD KIRÁLYI VÁROS

N E M E S

T A N Á T S Á N A K ,

É S

SZORGALMATOS

P O L G Á R A I N A K

T I S Z T E L E T E

É S

H Á L A A D A T O S S Á G A

Ö R Ö K Ö S

E M L E K E Z E T É Ű L

A J Á N L J A

A S Z E R Z Ő .

1. §.

SENKI sem kételkedett eddig a'ról közölünk, hogy a' naponként inkább szépülő, és meszszebb kiterjedő **P e s t** városnak **P e s t** legyen igazi német neve is; de azt is fön akadás nélkül elhitte mai napig mindenki, hogy **B u d a**, Országunknak mostani fővárosa, már a' legrégiebb időkben a' németektől **O f e n**-nek hivatott. Több századokat föl mulván tudniillik mind a' két híres város nevére nézve a' meg gyökeresedett mai elnevezés, nem tsudálkozhatni: ha még néhány évek előtt könnyen nevetségessé tehetne volna azon bátor hazafi merész állítását, ki meg szólalván elakarta volna Nemzetünkkel hitetni: hogy nem **B u d á n a k**, hanem **P e s t n e k** eredeti neve legyen a' német **O f e n** nevezet. Nekem azonban minden józan ítéletű Criticust vagy meg győzhető, vagy leg alább el akasztható vitatásom mellett nem szükség talán már a' kinevettetéstől tartanom, bár mely régi vélemény ellen hartzolok is törekedésimmal, midőn hiteles kútfökből meg mutatni igyekezem,

hogy eredetiképen a' mai Ofen név nem Budát, hanem Pestet illeti. A' tudomány tisztább világa, melyre kiváltképen a' Történetek körül Hazánknak szorgalmatos polgárai az újabb időkben szert tettek, bőven elhitette Nemzetünkkel: hogy a' hajdani Vitéz Magyar Lélek, nem ügyelvén Országunk Régiségeire, határainknak védelmök mellett sok történeti tárgyakat homályba, vagy feledékenségbbe merülni engedett. Bátran föl lépem tehát Hazám ditső színe előtt egészen új föltételelemmel. Vitatásomat akármin't fogadandja a' Nemzet, és Tudós Sereg, mivel iparkodásom nem a' mostani szókásnak — mely a' Budai várra nézve ma sem helytelen, — megváltoztatására tölözgat, elérem minden esetre a'ban fő ohajtásomat: hogy a' Magyar Régiségeket tárgyazó szorgalmatosabb figyelmet ezen rövid Értekezésem által terjeszteni fogom.

2. §.

Erdősi Jánosnak — Sylveszternek — 1539-dikben Uj Szigeten kinyomatott Magyar Deák Grammatikája — melyet a' Szépnek Országunkban egyik legfzerentsébb művéfze Tek. Tudós Kazinczy Ferencz Ur Pesten 1808-dikban újra közre botsátott — indított bennem legelőször Buda várnak mostani Ofen nevérol kétséget. E'ben a' nagy tudományú Férfú ilyenképen fejezte ki egyik rendszabását: „ki vedd innend

asokat, melyek *um* vagy *ur*-ra végződnek, és közép neműek, mint: hoc Pestum, Pest, németül Ofen; Strigonium, Esztergom." 1.) Főn akadván e sorokon Erdösi botlásának, és német nyelvbéli járatlanságának tulajdonítot'tam először Pestnek itten előmbe került Ofen nevét: de a' következő lapnak sorai hamar elhitették velem, hogy a' valóban tudós embert sem én, sem az érdemes Kiadó Úr botlással, vagy tudatlansággal nem vádolhatjuk. Így ír ő mindjárt a' következő lapon: „Buda Magyar Országunknak fő városa, minden Europai városok között legkisebb, 's legalkalmasabb helyen fekszik; melyet Németek miért hívjanak nyelvökön Ofen-nek, meg nem foghatom, mivel hogy más város Pest, és más város Buda" 2.) Tudta ihol! Erdösi, hogy Németekink Budát is Ofennek hívták az ő időjében, 's nem tévedésből nevezte Pestet főlebb Ofen-nek;

1.) „Excipe ab his quae *um*, aut *ur* finiunt, quae sunt generis neutri, vt: hoc Pestum, Pest, germanice Ofen; Strigonium, Esztergom &c.:” — Magyar Régiségek és Ritkaságok. Kiadta Kazinczy Ferencz, I. Kötet. Pesten 1808. a' 32-dik lapon.

2.) „Buda metropolis est Hungariae nostrae inter omnes Europae vrbes amoenissimo simul, et comodissimo sita loco; quam cur germani nostri sua lingua Ofen vocent, nondum plane intelligo, cum alia sit vrbs Pest, alia Buda.” A' 33-dik lapon.

hanem különböztetés okáért adta a' vélekedése fze-
rét hibátlan és helesebb szokást követtében Pest-
nek eredeti Ofen német nevét. Szépen bizonyítja
e' következtetést az a' figyelemre méltó észre vé-
telke is: hogy, noha más városoknak német nevö-
ket teljességgel elő nem hordja, Pestnél mind azon
által az Ofen szovat, mivel itten a' helesebb szokást
kívánta terjesztetni, el nem hallgatta volt. És ez to-
vábbá ismét a'nak igen hihető próbája, a' mit Erdösi-
ről nagy tudományá miatt úgy is föl köll tennünk,
hogy ő Pestnek régi Ofen nevét vagy a' maga korában
má' igen h a n y a t l ó szokásból esmérte; vagy a' Pest
szónak j e l e n t é s é t világosan értette; vagy pedig,
a' mi hasonlóképen könnyen meg eshetett, Pestnek
Ofen nevét a' régi D i p l o m á k b a n olvasta. 3))
Kivetemedhetnék ugyan is okosan azon gondolatra,
hogy ez a' tudós és híres taga a' Bétsi fő iskolá-
nak vakmerően kívánt volna a' K ö z ö n s é g előtt
Pest városnak olyan német nevet tulajdonítani,
melly isméretlen volt volna az egész haza előtt?

3. §.

Nem vagyok azonban kéntelen Erdösi te-
kéntetét sorainak őszve hasonlítottatásokból, vagy

-
- 3) Hogy Erdösi régi Diplomákat is olvasgatott, bi-
zonyítják imé' sorai: „ A Gewr, Gewri-
„ num. Sic enim huius vrbis nomen in antiquis
„ Regum Diplomatus invenitur scriptum; nunc
„ I a u r i n u m et scribitur, et profertur. ” A'
32-dik lapon.

tsupa okoskodásból védelmeznem. Valamit tsak mondott e' nagy elméjű Hazafi Pestnek Ofen német nevéről, gyönyörűen meg egyez mind az a' Hazabéli, és Külföldi Történet Íróknak régi bizonyosság tételeikkel; 's nem tsak meg egyez, hanem új világosságot is nyújt mind azokra, melyeket írásaikban Pestről, és Budáról találunk. Esméretlen volt régi Történet íróink előtt Budára nézve az Ofen német elnevezés közel a' XV-dik Század végezetéig. Béla Királynak névtelen Jegyzője, hogy ezen kezdjem a' bizonyságoknak sorokat, Buda eredetéről szólóban e' képen fejezi ki magát: „Atila királyi lakot rendelt magának a' Duna „mellett a' hév vizek fölött, és minden régi épületeket, melyeket ottan talált, meg újítani parantsolta, és igen erős kő falakkal körül építtette, melly magyar nyelven most Bud-u-várnak mondatik, és a' Németektől Ecilburg-u-nak hivatik.” 4) Kéza Simon ugyan az előbbi történetet elő adtában ime' szovakkal él: „És ámbár a' Hunoknak, 's egyéb népségeinek

4) „Atila regalem sibi locum constituit juxta „Danubium supra calidas aquas, et omnia antiqua opera, quae ibi inuenit, renouari praecepit, et in circuitu muro fortissimo aedificauit, quae per linguam Hungaricam dicitur nunc Bud-u-vár, et a Teutonicis Ecilburg-u vocatur.” Anonymus Belae Regis Notarius C. I. — Találtatik Budának Ecilburg u nevé még más három helyen is ezen Szerzőnél. Cap. XLVII. XLIX. L.

„ meg hagyta volna Atila, hogy a' város Et elvár-
 „ nak hivatnék, a' Németek félvén parantsától azt
 „ Echulburgnak (Eczelburgnak) nevezek; a'
 „ Hunok pedig tilalmánál kisebb gondokat is na-
 „ gyobbnak tartván mai napig azt Ou-Budának
 „ hívják mint az előtt." 5.) Turótzi Krónikása,
 noha 1358-dikban irt, szinte úgy a' maga koráról
 sem említi Budának német Ofen nevét, midőn
 ezeket jegyzi föl: „ A' németek pedig a' Fejedelem
 „ tilalmát inkább félvén áltathágni, a' várost ma-
 „ gát, valamint a'kor félelemből Eczelburg-
 „ nak, az az: Et elvárnak hívták, úgy most
 „ is azt ugyan a'nak nevezik." 6.) Említsem e'
 Nagy Lajos Király káplányát, ki az ő verses Kró-
 nikájában a' hajdani Budát németül nem Ofen-
 nek, hanem hasonlóképen Etzelburgnak hív-

5.) „ Et quamvis Hunnis et ceteris suis genti-
 „ bus interdictum Rex Ethelapossisset, vt vrbs
 „ Ethelae vocaretur, Teutonici interdictum formi-
 „ dantes eam Echulburg nominarunt. Hunni
 „ vero, curam parvam illud reputantes interdictum,
 „ vsqve hodie eam vocant Ou-Budam, sicut
 „ prius." Lásd Kézánál Horányinak Első Bétsi ki-
 dása szerént a' III-dik Fejezetet az 52-dik lapon.

6.) „ Teutoni vero Edictum Regis transgredi ma-
 „ gis formidantes, civitatem ipsam sicut tunc
 „ obmetum illius Eczelburg, id est vrbs Ati-
 „ lae, vocauere, sicut modo illum eodem nomine
 „ vocant." Turótzi L. I. C. XVII.

ja? 7) Említsem e' az 1473-dikban kiadatott Budai Krónikát, melly Budának Eczelburg német nevét előadván semmi említést sem tesz az Ofen nevezetről ime' soraiban: „ Mert Buda Sicambriát a' maga nevéből Budavárának nevezette. És ámbár Atila Fejedlem a' Hunoknak, és más népeknek meg hagyta volna, hogy a' város nem Budavárának, hanem Etelvárosának, hivatnék, a' Németek, félvén tilalmától, azt Eczelburg-nak, az az Etelvárosának nevezték; a' Magyarok pedig nem ügyelvén tilalmára, azt most is Ó-Budának hívják mai napig.” 8) Buda valóban még a' nagy tudományú Oláh Miklós Érsek időjében is híven föntartotta újabb Ofen német neve mellett régi Eczelburg nevét: mert így ír 1536-dikban a' jeles egy-

7) Monumenta Vngrica. Edita a' Joan. Christ. Engel. — Viennae 1809. — E'ben a' 12-dik lapon ilyen Cadentiás versek találtak:

„ Et Etzelburg denominans
„ Vrbein, potenter dominans. ”

8) ” Nam Sicambriam suo nomine fecerat (Buda) nominari Budavara. Etquamuis Rex Atila Hunnis, ac aliis gentibus posuisset interdictum, vt eadem ciuitas non Budavara, sed vrbs Atillae vocaretur. Teutonici interdictum formidantes Eczelburg eam vocarunt, id est vrbein Atillae; Hungari vero interdictum non curantes adhuc eam O-Budam vsque hodie vocant, et appellant. ” — Chron. Bud. P. I. §. V.

házi férfiú: „E' várt és várost a' Magyarok most „ is Budának, a' Németek pedig majd Eczelburgnak, az az Etelvárnak; majd a' „ mézf kementzéktől, melyet hajdan itten a' kövek- „ ből égettek, Ofen-nek nevezik. 9) Ezek mind Hazabéli Irók, kiket csoportosan elő számláltam, s ugyan azért, esmérven a' Nemzet szokását, a' kérdésben forgó város nevére nézve minden hitelt érdemelhetnek. Mindazonáltal ezeknél már jóval előbb Budát folyvást Eczelburgnak nevezi a' Nibelungen Lied tizmet viselő régi német költemény is, melly a' tndós vitatások szerint a' XI. vagy XII. században íratott. 10) Hatékát Budának eredeti neve volt már a' régiebb századokban a' mostani Ofen név, miképen történhetett meg, hogy e'nyi történet íróktól a' keletben forgó név épenséggel nem esmértetett? Miképen történhetett meg, hogy az Ofen név illy egyezőleg tseréltetett föl az Eczelburg névvel a' külömbféle korú íróktól? Megfoghatatlan titok marad e' hallgatás, és föltserelés mindenkor, ha

9) „ Hungari eam arcem et vrbem etiam in praesentia Budam: Teutones vero nunc Eczelburg, id est arcem Atilae: nunc a fur- „ nis calcis, quae olim ex lapidibus illic co- „ quebatur, Offen vocant. ” — Nicol. Oláhi Hungaria, et Atila. Vindobonae 1763. — pag. 162

10) Der Nibelungen Lied. Herausgegeben durch Friedr. Heinr. von Hagen. Berlin bey Unger 1807.

a' régi vélekedés szerént az Ofen német nevet eredetiképen a' régi Budának fogjuk tulajdonítani: ellenben állításom szerént nem tsak az Eczelburg név sajátja marad a' régi Budának, hanem azt is gyönyörűen meglehet hiteles kut főkből fejteni: mint vitetett által Pestnek német Ofen neve a' mai Budavárra, a' mit az ellenkező vélekedésekből semmiképen meg nem magyarázhatni. Világosan ki tetszik tudniillik a' két híres város régi történeteiből, hogy a' mostani Budavár Coloniaja és Részze lévén Pest városnak, hajdan Pest nevet viselt: a' Budai vár tehát mint Colonia, és Pestnek, az anyavárosnak, része szükséges képen elnyerte Pestnek német Ofen nevét is, mellyet eredetének örökös tanújául mai napig fön tartott. A' két város történetében nem egészen ártatlanok esmérük ezen fővaimnak valóságokat: de én örömet elő adom újra, fölvilágosításul mind azokat, a' miket a' Régiségből először Budáról, azután pedig Pestről hitelesen e' tárgyra nézve mondhatni.

4 §.

Bátron elhihetjük, hogy a' híres Római Colonia Aquincum, melly a' mai Ó-Budának helén feküdt, és a' Történetíróinktól egyezőleg említettett későbbi Sica mbria, Árpád vezérnek idejöttékor Etelvár-nak hivatott. Elégge bizonyítja ezt a' sokáig szokásban maradott Etzel-

burg német el nevezés; e're mutatnak egyezölég régi Historicusaink, kik Ó-Budát Árpád koráról szoltokban római nyelven állandóan Ciuitas Athilae Regis-nek nevezik; ezt hirdeti egyenesen Béla király névtelen Jegyzője imé' szöveibant, „melly város magyar nyelven most (a' maga koráról szól) Budu-várnak mondatik.” 11) Mikor, 's miért vészett volt ki a' Nemzet szokásából ezen Etelvár nevezet? nem lehet ugyan azt meg határozni; a'nyit mindazonáltal tudhatunk Béla király névtelen Jegyzőjének imént előadtam helyéből: hogy e'nek időjében Ó-Buda már nem Etelvárnak, hanem Budvár-nak nevezetett ditső őseinktől. Bud-várnak neveztetett, mondom, és nem Buda-várnak: mert Béla király névtelen Jegyzőjénél számtalan neveknek végökön, és közepökön fölösleg találtatik az u betű; 12) 's hogy az u betűt a' Bud-u szóban is fölösleg valónak tartsam, a'ra int engemet a' vele

11) „Quae per linguam Hungaricam dicitur „nunc Buduvar.” Az I. Fejezetben. E' helyéből a' hiteles Történetírónak még az is kitérűzik, hogy ő a' későbbi agg regét Budáról, Atila testvéréről, nem esmérte. Sőt per linguam Hungaricam szövei által nyilván megzáfűlja a' későbbi szerentsétlen Etymologusokat, kikről alább bővebben fogok emlekezni.

12) Illyenek p. o. Bors-u, Bulhad-u, Beuld-u Cas-u, Dent-u-Moger, Men-u-morout, 's a' t. Bars, Bolhád, Böld, ma Böd,

Egykorú írónak, Albericusnak tekintete, ki a' kérdésben forgó várt hasonlóképen Bod-vár-nak nevezi. 13) Utóbb a' szokás Budvár-ból akár római végzet miatt, akár egyéb magyar szovaknak példajok szerént, melyek a vagy e magánhangzókkal szaporodtak meg, 14) a' mostani Buda-vár nevet hozta keletbe, egészen feledékenységbe merülvén a' régi Bud-vár nevezet. E'nyit tudhatni előítéletek nélkül a' régi Budának vagy is Ó-Budának külömbféle magyar és római nevezeteiről; mert a' sokféle magyarázatokról, mellyekkel szerentsétlen Etymologusaink a' Buda nevet meg fejteni igyekeztek, alább

Káts, Dent-Mogyer, Meny-Marót's a' t. helett. De ezen írás módnak még sokkal régiebb nyomaira is akadhatni. Constantinus Porphyrogenita Atel között Atelcuz-u-nak, Sz. István Király 1001-diki Diplomája Bálványos-t Bal-u-van-is-nak, Gyézának 1075-diki Diplomája Bars-ot Bors-u-nak írja. Gordiusi tsomót fog az Hazánkiai közül föloldani, ki az e'féle írásmódnak igazi okát velünk meg esmérteti.

13) „In Hungaria ignis casualis Strigonium, et Bod-várium deuastauit.” Lásd: Dan. Cornides Vindiciae Anonymi Belae R. Notarii. Budaë. 1802. a' 71-dik lapon.

14) Illyenek p. o. tsal, és tsal-a; pof, és pofa; menny, és mennye; méh, és méhe; kor, és kora; al, és ala; id és, ide's a't.

(12. §.) fogok bővebben szólani, hogy semmit, a' mi a' dologhoz tartozhatik, el ne hallgassak.

5. §.

A' mi e' városnak hajdani kiterjedését illeti, méltó az is gondosabb figyelmetességre. Már a' magyar nemzetnek idejöttekor a' régi Buda olly jeles hel volt: hogy pompás épületeiért Árpád a' fejedelmi lakhelet állandóan bele helhezttette. 15) A' királyi méltóság behozatása után Első István Király benne a' Görög Országí építő mesterek által nem tsak roppant templomot állíttatott föl, hanem Gizela királynéval gyakorta itten ahítatoskodott is. 16) Később nagy Gyéza, Szent László, és Második Gyéza fejedelmeink uj meg uj templomokkal vetekedtek Buda dífzeit szaporítani. 17) Innend történt, hogy, nevedekvén a' Budai lakosoknak számok, a' Budai Prépost és Káptalan egy új nagy várt, Uj-Budát, Ó-Budai-várt, vagy Nagy Budát építetne, mellynek hafzonvételeért a' királyi Vár-Nagy évenként egy márk aranyot

15) Lásd Béla Király névtelen Jegyzőjének XLVII. — XLIX. — és L-dik Fejezeteit.

16) Turótzai Krónikása II-dik Könyvének XXXI-dik Fejezete szerint.

17) Olvasd Turótzai Lászlót In Hungaria suis cum Regibus Tyrnauiac 1768. p. 70.

nyot

nyot fizetni kényszerítettett a' föl építő félnek. 18) És valóban III-dik Béla és V-dik István uralkodóink alatt már olly téres is volt a' régi Budának kiterjedése: hogy Szent Margit Biografusának, és a' Diplomáknak bizonyság tételök szerint három nevezetesebb részekből állana. Egyiket ezek közül tévé a' mai Ó-Buda-város; 19) a' másikat tévé az Uj-Buda, más néven Nagy-Buda, Ó-Budai-vár, vagy is magányos névvel Budvár, melly a' régiségek szerint Ó-Budánál kezdődván, és a' mai Neustiftnek (most is Noua Budának) helét el földvén, a' harmadik részig terjedett, és eredetét a' már mondattak szerint az Ó-Budai Préposttól és Káptalantól nyerte volt; 20) harmadik részét pedig te-

18) Bizonyítja ezt Nagy Lajos Királyunknak 1355-dikben költ Diplomája Tek. Miller János Úrnál in Epitome Vicissitudinum de Vrbe Budensi a' 18-dik lapon. Sokan azt hitték, hogy e' vár építés a' mostani Buda várról mondatik: de e' Diploma a' mostani Buda várt még Uj Pesti hegynek nevezi, 's alább látni fogjuk: hogy a' mai Buda várt nem a' Budai Eklésia, hanem maga IV-dik Béla király építtette.

19) „ Ez meg holt gyermeket nyílván meg mutataak „ O-Buday Prepostnac ” — Margit Eletének 336. l. Pray kiadása szerint.

20) „ Zerze nemelly jambor vytezt, kinek vala neve „ Karoly, es lakozyk vala O-Budan, es vala „ Bela kiraly kepeben vale byro az Nagy, avagy

vé a' Szent Háromság városa, más névvel Föhlévviz, melly Uj-Budától fogva a' mai Landstrassen-nak némelly részeit lepte el alá felé. 21) Ezek valának a' régi Budának jelesebb szakaszai még Nagy Lajos Királyunk alatt is, ki Visegrádból ide tette által a' királyi lakot, és nevezet szerént Uj-Budát Királyné városává nevezte. E'nek következéséből 1380-dikban az ő anyja Erzsébet Királyné testámentomában szabad tetszése után azt Erzsébetnek, Nagy Lajos feleségének, hagyta örökségül. 22) Sőt Föhlévvizről

„ Uj-Budabon, hoga e' Károly vytez zolgalna „ a zige'ti clastromnak, es meg zerzeneye minden „ dolgat mindenha.” — Szent Margit Eletében a' 348-dik lapon. Ezen Uj-Budától való megkülömböztetés okáért mondatott a' régi Buda Ó-Budának: nem szükség tehát Atilának Ó! főházkodásából e' nevet költenünk, 's a' Budáról költemett meséből magyaráznunk.

21) „ Vala egy gyermek felhevvyzet „ és „ vala „ nemelly hazi atya Budának (kétségkívül Uj-Budának) mellette felhevvyzet.” Szent Margit Eletében a' 334 és 344-dik lapokon.

22) A' már fölebb említettett 1355-diki Diplomája Nagy Lajos Királynak emlekezik Uj-Buda várról, 's azt a' Nyul szigetnek által ellenébe hehezteii. E' régiségből tudjuk azt is: hogy Nagy Lajos Uj-Budát Királyné városává tette. Ezt köllött tehát Erzsébetnek érteni az Ó-Budai-vár név alatt, mivel Ó-Buda maga a' hasonló nevű Eklésziához tartozott. Lásd Millert a' 19-dik lapon. A'

különösen nem emlekezik még a' nagy Tiszteletű Érsek Oláh Miklós is a' maga koráról szólóban? 23) Mindezekből nem lehet tehát a'ról többé kétkedni, hogy azon egész táj, melly Fökhévviztől, az az: a' mostani Tsáfszár fürdő környékétől, a' szent Gellért bértze tövéig fekszik, a' leg régiebb időkben nem Budához tartozott, 's ugyan ezért méltán intette már Tiszt. Turóczy László a' Magyar Históriának Íróit: hogy azokat, mellyek régiebb századainkból Budáról mondatnak, a' mai Budavárra ne alkalmaztassák. 24) De e' tárgy még világosabban ki fog Pest városnak régi viszontagságaiból tettszeni.

6. §.

Későbbi ugyan a' Magyar Nemzet ide jötténél Pest városnak eredete: régiebb azonban még is a' királyi méltóság behozatásánál. Béla Király névtelen Jegyzője a' Rákosi térségre vezetvén, 's innend Pest helén a' Dunán által keletvén vitéz őseinket, mélyen hallgat Pest vá-

Testámentom szovai pedig ezek: „Item iam dictae „ Dominae filiae nostrae Castrum Veteris „ Budae cum suis pertinentiis legamus.” Pray. An. Reg. Tom II. p. 147.

23) A' 22-dik lapon.

24) Hungaria 's a' t. a' 71-dik lapon.

rosról, és helébe egyenesen a' Magyar Rév-er — portum Moger — iktatja 25): valamint későbbi íróink e' tájnak által ellenébe hasonlóképen az által keléstől Kelem vagy Kelény földet helhezteszik, Kelem vagy Kelénybértznek nevezvén a' mostani Szent Gellért hegyét is. 26) Igen hihetőnek látszik mindazonáltal előttem, hogy szokásba jövéen Zsolt vezérsége alatt országunkban a' várakat építés, és első kezdetet nyervén köztünk a' Vármegyékre való föl osztás, már e'kor építettett Magyar Átyáinktól a' hasonló ne-

25) Lásd a' XLVI-dik Fejezetet. — Ezen Pesti által menetelről bizonyoságot telzen Kéza Simon is a' II. K. I. Fejezetében. Hogy pedig a' Moger Rév-et Magyar Rév-nek köll olvasni, az kitetszik a' névtelen Jegyzőnek Előbeszédéből, és az I. III. V. XIV-dik Fejezetekből, melyekben a' Magyarokat folyvást Moger-eknek nevezi ezen Történetírónk. Meg egyeznek vele az illetén élésben Turótzai Krónikása, Szent Margit Biografusa, és a' régi Debretzeni Magyar Legendának írója Veszpréminél Biog. Med. Hung. Cent. II. p. 196. Ezen utóbbik kéziratban, noha már 1519-dikből való, ezek olvastatnak: magerol magerasztatik, azaz: magyarúl magyarasztatik. A' Magyar név a' régiségben esméretlen vala, s miképen eredett volt a' Magyar hajdani nevezetből, azt a' Magyar Philologia bőven elő adhatja.

26) Turótzai Krónikásának I. K. XI. Fej. — E'nek tévedését a' Hunokra nézve magyar őseink helett eligazítja a' Régi Magyar Históriás Ének, mely

vő Vármegyének elnevezést adó Pestvár az előbbi Magyar Révhelén. 27) Minden esetre Taksony vezérsége alatt e' vár már bizonyosan főnállott: mert világosan bevezeli ismét Béla Király névtelen Jegyzője: hogy Taksony Fejedelem Pestvárt egyéb számos helekkel a' Bulyár földről nagy sereg Ismaelitákkal hozzánk költözködteték Billa és Baks testvér fő Nemeseknek ajándékozta; s hogy ugyan ezek népségöknek két részét Pestvár Jobbágyaivá tették. 28) Így kevered-

Révainak Elegyes Verseiben kiadatott Pozsonyban 1787. a' 286-dik lapon. Kelemföldről Pestnek által ellenében emlekeznek még: Székely István Krónikájában; Muglein Tek. Tudós Kovatsits Márton kiadása szerint Samlung &c. Ofen 1805. S. 50; és Verantius ugyan Kovatsits Márton Úr Gyűjteményében Script. Minor. Tom. I. pag. 135.

27) Nyilván említi Béla Király névtelen Jegyzője Zsolt-ról az LVII-dik Fejezetben, hogy Ő az Ország határait kijelelte volt. Én elhízem, hogy még inkább ezt tette a' Vároknak környékeikkel is. Először István Király uralkodása előtt legalább bizonyosan szokásban volt a' Vármegyékre való fölőrzés: mert e'nek 1001-diki Diplomájában Koppány — és nem Kupa — pártos vezérről mondatik: „volente Comitatu quodam, nomine Sumigiense, paterna me sede depellere.” — Vinciciae Diplom. Steph. a P. Chrys. Novák Budae 1780. p. 6.

28) Lásd az LVII-dik Fejezetet. De hogy itten a' Történet író a' Pesti Szeretsen lakosokról helesen be-

tek öfzve a' tös gyökeres magyar lakosok az Ismaelita, vagy más néven Saracenus — magyarul Szeretsen — nemzetbéliekkel, kiket Sz. László Királyunk, meg tagadtatván velök Mahomet prófétájokat, Keresztyénekké; 29) a' Nagy Kálmán Fejedelem pedig erőfzakoskodva is Magyarokká változtatott. 30) Ezen

szél, bizonyítja a' II. András korából való Diploma, melyről mindjárt emlékezni fogok. A' Bulyár földnek holfejtét sok ide tartozó tárgyakkal bőven előadja Hazánknek igen nagy érdemű Tudósa Tekéntetes Engel Úr ime' munkáiban: N. Ungr. Magazin I. Band. Seite 123—129. — És Geschichte des Ungr. Reichs &c. I. Theil Halle 1797. Seite 253—255.

29) Olvasd Törvényének I. K. IX. Fej. — Az Ismaelitákat és Saracenusokat Turózi Krónikása a' II. R. XXII dik Fejezetében egy népnek veszi. Egynek tartja őket Nestor a' régi orosz író is. Ők II. András arany Bullájában art. 24. megkülömböztetnek a' Zsidóktól, kikkel Pálma (Katonna Hist. Crit. Duc. p. 477.) hajdan őket egy népnek tartotta el állván utóbb régi véleményétől. De Philisteusok sem voltak Belius gondolkodása szerint, (Adp ad Hist. Hung. p. 203) mert így nem ők, hanem a' Jászok hivattak. Vallások, a' mint ezt Nestorból Engel Úr kétségen kívül tette, Mahomedanismus volt, és nem Iudaismus.

30) Col. Decr. Lib. I. Cap. 46. 47. 48. 49. A' Nagy Kálmán a' Királyi Korona legfényesebb kövének tar

üzorgalmatos Jövevények oltották Pest városnak magyar lakosaiba először a' Kereskedés szeretetét, minthogy önön magoknak a' Kereskedés olly kedves foglalatosságok volt; hogy mind az ország törvényében, mind egyéb évkönyvekben, különösen *Kereskedőknek* hivattatnának. 31) Innend egyfelül Pestnek népessége nőttön nőtt, más felül pedig a' Szeretseneknek gazdagságok el a'nyira szaporodott, hogy a' tőlök járó jövedelmeket Jeruzsálemi András Királyunk Jolánta nevű feleségének hagyni nem szégyenlené. 32) Utóbb a' Dunán kevésbe került utazás, és nyereség reménye külömb-

totta Sz. István *hospesei* ellen (Decr. Lib. I. Cap. 6.) az egy nemzetet, nyelvet, és szokást, 's ugyan azért törvényében megparantsolta: hogy a' Szeretsenek leányaikat csak Magyaroknak adhassák feleségül. 's a' t. A' nagy Királyhoz illő vala ezen gondolat!

31), „De Negotiatoribus, quos adpellant Israhelitas” ezek László Törvényének szövegei. De *Kereskedőknek* hivatnak Nestor Krónikájában is számtalan heleken.

32), „Prouentus Saracenorum de Pesth.” Ezek egy régi Diplomának szövegei az András korából Praynál Hist. Reg. Hung. Tom. I. pag. 212. — Laktak Szeretsenek a' Nyírségen is a' Váradi Regestrumnak 38-dik §. szerént, 's úgy látzik, hogy a' Fehér és Győr Vármegyében fekvő Szeretsen falúk is ezektől nyerték nevöket, mint a' Bessenyők a' Bissenusoktól.

féle időkben Pest bástyái közé a' N é m e t e k e t is kiédesgette, kiknek a' XIII-dik század kezdetén már a'nyira nevedezett számok, hogy ezen időben Rogerius Pestet nagy és leg gazdagabb Teuto városnak nevezné. 33) Nem úgy köll mindazonáltal Rogeriusnak szovait érteni, mintha a' Magyar és Szeretsen lakosok Pestből e'kor máregészen ki vesztek volna. Ezen író korában csak gazdagságokkal haladhatták fölül a' Német polgárok a' Szeretsen és Magyar lakosokat: mert, a' mint főlebb látók, a' Szeretsenek Pesten még II. András király alatt is nagy számmal tartózkodtak; a' magyarok pedig mind a' régi Diplomáknak bizonyosság tételök szerént; 34) mind pedig Oláh Miklós

33) Miserabilé Carmen nevű munkájának XVI. Fejezetében.

34) Legyen szabad a' több Diplomák közül csak azon egyet közlenem az eredetiből, melyet velem Hazánknak nagy lelkű tudós polgára Tek. Jeszenitzei Jankovits Miklós Úr, igyekezeteimnek kegyes elősegítőjök, közlött. Kiadatott e' Diploma Julius 28-dikán 1512.-edévben, 's benne Bakara Johanna, Deesy Imre özvegye, házát Podamyn Jánosnak, királyi Fő Palota Mesternek, adjael. Illyen kezdete:., Nos Martinns Naghzayw Judex, „ Ambrosius Tholway, Michael Mysér, Andreas „ Pellifex, Thomas Kisaller, Joannes Hassy, Georgius Bnday, Dionisius Semellator, Martinus The „ meswary, Osualdus Megyery, Johannes Polgár, „ Albertus Mensator, et Ladislaus Zabo Iurati

Erseknek hiteles tanúsága ként még a' XVI-dik században is tehetősebbek voltak Pestnek német lakosainál. 35) De, mint e'től megválva, tsak ugyan igen is igaza vagyon Rogeriusnak, midőn Pestet nagy és gazdag városnak nevezi. Mert ha azt nem említeném is, hogy Pest már szent Gellért Biografusától Civitasnak hivatik, melly nevezet hajdan tsak a' nagyobb kiterjedésű heleknek tulajdonított; 36) ha elhallgatnám is, hogy a' Rákosi ország gyűlések, mellyekre a' régi időkben minden Nemes személyesen megjeleni szokott, a' Pesti polgároknak nagy summa pénzeket szerzetek: bizonyos igazság fog mindenkor maradni, hogy a' magyar orzági Szorgalomnak Pest volt minden időben leg híresebb lakhele, mellybe, mint valamelly magyar Londonba, vagy Lipsiába nem tsak a' Lengyelek és Szileziták, hanem majd nem minden Európai nemzetbéliek megjeleni el nem feledkeztek a' kereskedésnek külömbféle ágazatai

„Cives Ciuitatis Pesthiensis.” — Ezen Eskütteknek neveik nem de majd mind magyar nevezetek? Emlekezet vagyon még benne Beke Jakabról, ki 1508-dikban Pesten Bíró volt, Thegyarto Lőrintzről, és Zabo Péterről.

35) Oláhi Hungaria et Atila pag. 42.

36) S. Gerardi Scripta et Acta Albao Carolinae 1790—
P. 347.

miatt. 37) Noha ezen kívül még egyéb jelei is
vagyunk a' régi maradványokban e' város szapora
népességének, nagyságának, és tehetőségének.
Pest mindjárt a' királyi méltóság behozatása után,
mint alább látni fogjuk, Coloniát tudott küldeni
a' határához tartozó Dunán túl fekvő részekre; a'
Pesti Archidiaconus a' Vátzi Püspöki megye
már a' legfőlebb eső idő szakaszban jelesebb egy-
házi hivatalai közé számlálta; 38) Pesten a' Ta-
tár járás után, ha nem hibások Rogerius sorai,
és Deseritzki nem hibásan magyarázza azokat, a'

37) Oláhi Hungaria et Atila pag. 43. Lásd Pest Keres-
kedéséről, melyet különösen a' Bartfaiakkal űzött,
az 1460-diki Levelet Kaprinainál Hung. Dipl. P. II.
pag. 390.

38) Schmitt Episcopi Agrienses P. I. pag. 207. Egy
1292-diki Diploma végén. — E'ből észre vehetni,
hogy a' XIII-dik században Pest a' Vátzi Püspök-
séghez számláltatott. A'hoz tartozott 1318-dikban
is, mert a' Római Adó lajstromában ezek talál-
tatnak: „Imprimis vacavit semel *Plebes de Peste*
„*Vaciensis Dioecesis*„, Lásd a' Pesti Fő Iskolának
ime' kéziratát: *Collectura Decimae Pontificiae*.
Tom. I. pag. 33. Mikor tétetett volt által az Eíz-
tergomi Érsekségbe? azt nehéz meghatározni. IX-dik
Bonifacius Pápanak némelly 1401-diki Bullája már
ez alá teszi Pray Hierarchiája I. Részének 14-dik lapán.
Ellenben Tek. Tudós Schwartzner Márton
néhai kedves Tanítomnak különös szívéssége köz-
lötta velem Tíz. Hepevesi Kéziratából (MS. V.
Tom. LXX. pag. 88.) Julius Pápanak azon 1516-

Vátzi Püspökök sokáig lakhelet választottak; 39) Pestet IV. Béla királyunk már a' XIII-dik században méltónak tartotta a'ra, hogy arany bullájú privilegyioma által külömbféle nagy szabadságokkal fölékesitené. 40) Ezek mind gyönyörű tanúji azonditső fénynek, mellyre Pest városát már a' régiebb időkben a' buta sokaság közül ki törő Pesti Polgárság föl emelni képes volt.

7. §.

De nem tsak a' híres Rákos szomszédságában nyilatkoztatta ki erőjét, 's hathatóságát a' Pesti Szor-

okból való levelét, mellyben ezen ellenkező sorozat olvastatnak: „ Dilecto filio Joanni Jakabfy de „ Pest Rectori Plebano nuncupato Parochialis Ecclesiae Plebis nuncupatae, Beatae semperque „ virginis Mariae Pestiensis, Vaciensis Diocesis salutem! &c. — Mit jelentsen az itten elő forduló Plebes vagy Plebis? meg magyarázza a' korán kihalt Tíft. Bartalits Antal Notit. Parochiae Jegenyensis Claudiopoli 1794. pag. 8. és Battyáni Leg. Ecl. Tom. I. pag. 495.

39) Rogerius a' Tatárjárásról iratott könyvét Jánosnak, a' Pesthi Eklésia Püspökének, ajánlotta. E' helét bőven magyarázza Deseritzki Hist. Ep. Vaciensis nevű munkájának 50—54. lapain.

40) Kaprinai Hist. Dipl. P. I. pagg. 483—490. — Költ az arany bullájú Privilegyioma 1244-dikben.

galom, hanem a' Duna túl részén fekvő Kelem földet is korán haszonra tudta fordítani. A' mit határaiban a' hegyes természet maga a' fő testtől elválasztani látzott, azt ő bölts törekedéssel még inkább a' fő testhez tsatolta, és haszonvehetőbbé tenni iparkodott. Gátot vetvén tudniillik a' Pest határait köröszkül folyó Duna vize a' tulsó részen álló helekkel való gyorsabb kereskedésnek, Pest Polgárainak okosságok könnyen győzni tudott az akadályokon, 's a' temérdek bértz alá állandó Révet helhez tetett, melly a' régi Történet íróktól egyezőleg Pesti Révnek — Portus Pest-nek — hivatik. 41) A' Kelem hegy tövénél tehát, melly körül ez előtt a' Fölhévvizig, a' mint Budáról szóltomban elő adtam, semmi épületek nem találtattak, a' Pesti Rév feküdt Pestvárnak által ellenébe, és maga a' Kelem hegy is, mivel Pestvár határához tartozott, ezen várnak építtetése után állandóan Pesti hegynek neveztetett. 42)

41) Elég legyen itten főviden említenem, hogy a' Magyar Országai régiségekben portus teszen révet; rippa pedig martot, vagy a' mai szokás szerént partot. — Azon pedig, hogy Kelem hegy Pest határához tartozott, bár a' Dunán túl feküdt is, nem fogunk tsudálkózni, ha elfűnkbe jut, hogy sok Duna mellett fekvő helységeknek — sőt Vármegyéknek is — határaik a' Duna tulsó részére is által terjednek.

42) Kéza II. K. III. Fejezetében ezek mondatnak: „Gerardus ergo Episcopus de Chenad in istis ca-

Világosan meg különbözteti a' Pesti Révet
szent Gellért Biografusa a' Pest Civitastól,
és azt szent Gellért hegye alá teszi e'nek által
ellenébe ; 43) világosan meg különbözteti
e' két különb fekvéstü heleket még Turótzai Kró-
nikása is. 44) E'ben öletett meg a' heveske-
dő magyaroktól szent Gellért Tsanádi Püspök,
kitől ma a' régi Pesti hegy Szent Gellért he-
gyének is neveztetik, 's e'ben temettetett el a'
Boldogságos Szűz tiszteletére épült Kápolnában,
a' mi ismét a'nak szembe tűnő nyoma: hogy a' ré-
vész házakból I. András Király időjében már egy
kis falutská támadott. 45) Főn állott a' Pesti

„ sibus in Pest per Hungaros in monte sub-
missus in biga martyrio coronatur. ” — Igy
hivatott a' hegy későbbben is, mert az 1391-diki
Diplomában Schiernél ezek vagynak: „ Plebanus
Eclesiae S. Gerardi sub monte Pestiensis. ”
Buda sacra pag. 111.

43) A' 349-dik lapon.

44) „ Appropinquauerunt ad portum, qui vulgo di-
citur Pest. „ És még alább: „ Deinde perrexe-
runt pariter versus portum Danubii in Pest. ”
Lásd a' II. R. XXXIX. és XL. Fejezetét.

45) Hogy Pest en temettetett el Sz. Gellért, azt Bio-
grafusa a' 352-dik és 353-dik lapokon nyilván állítja:
Hogy pedig a' Pesti Révet érti, ki teszi a'
353-dik lapnak ime' szovaiból: „ Paruulus quidam
contractus cum a parentibus suis delatus fuisset

Rév még II. Gyéza Fejedelem alatt, mert ez az ahítatos király a' régi szokás ként 1148-dikban a' Pesti Rév jövedelmeit az Ó-Budai Káptolannak ajándékozta: 46) azonban utóbb el a' nyira feledékenységbe borúlt a' szokásba jövö más nevezetek, és nagyobbodása miatt, hogy az ő emlékezetét polgáraink egyedül a' *Præpositura de Rév propé Budam* tizimből esmérnék, melly az egyházi méltóságok lajstromokban ma is helet

„ad Portum Pestinensem, solo osculo
 „corporis S. Martyris sanitatem recepit.„ — De késöbben is nem a' mai Pesten, hanem a' Pesti hegy alatt épült templom e' szentnek tífzteletére.

46) Péterfi Conc. Ecl. Hung. P. I. pag. 128. — Azon Jusokat, mellyeket ma Törvénytudóink *Jura Regalia Minoráknak* hívnak, hajdan a' városokban Fejedelmeink magok bírták, 's belőlök szokták a' Monostorokat gazdagítani. Bizonyos ez a' régi Diplomákból. Sz. István 1001-dikben a' Pozsonyi Vám harmadát Sz. Benedek fiainak adta 's a' t. Utóbb a' Klastromoknak elpusztításokkal a' városok e' hasznát magokhoz vették, és Privilegiomok által magok örökévé tenni iparkodtak. — Említenem köll még itt, hogy Turótzai Krónikása a' II. R. LIII-dik Fejezetében hibásan teszi a' *tributum de Pesth* kifejezést a' *tributum de portu Pesth* helett. Pest soha sem adózott, hanem II. Gyéza (és nem I. Gyéza mint Turótzai Krónikása mondja) a' Pesti Rév jövedelmeit ajándékozta az Ó-Budai Ekleciának. Megvagyon mind ezekről Péterfinél II-dik Gyéza Diplomája a' fönt elő adatott helen.

Foglal. 47) Idő jártával tudniillik e' Pesti Rév az
 anya város példájára olly igen elterjedett, hogy be-
 töle a' Szent Gellért hegye alatt Szent Erzsé-
 bet falva eredne; 48) a' Szent Gellért hegyén
 fölül pedig Kis Pest — Minor Pest — épített-
 nék. 49) És e'től az időtől kezdve a' másik Pest
 anya város volta miatt Nagy vagy Régi Pest-
 nek — Major, Vetus, Antiqua Pest-
 nek — hivatott, hogy az Új vagyis Kis Pest-

47) Lásd a' Schematismus Incltyti Regni Hungariae pro
 Anno 1810. &c. nevű könyvet a' 44-dik lapon. Ma
 ezen méltóságot Fő Tízteletű Strajter József
 Pozsonyi Kanonok Úr viseli. — Emlékezik e' Pré-
 postságról Tek. Tudós Schedius Lajos néhai
 kedves Tanítómának Zeitschriftje is I. Band. I. Heft.
 Seite 84.

48) „Vala Zent Ersebet azzon falvaban
 „Pest mellett egy nemes ember „ — és má-
 sutt:” Esmeeg vala egy iffyu, ky lakozyk Zent
 „Ersebet azzonnak Ispitalyaban, Zent
 „Gelyert hegye alat.” — Lásd Szent Mar-
 git Biográfiájának 353 és 330-dik lapait. Szo-
 kásbau vala e' nevezet még 1459-dikben is. E'kor
 Szent Erzsébet falva azonban már Alhév víz - nek
 is hivatott. Kaprinai Hung. Dipl. P. II. pag. 343.

49) „Item Minor Pest vltra Danubium sita con-
 „simili (ac Pest, seu Major Pest) gaudeat liber-
 „tate.” Ezek IV. Béla király 1244-edévi arany
 bullájú privilegiumának szövege Kaprinainál Hist.
 Dipl. P. I. pag. 476.

481 jól megkülömböztethessék. 50) Így maradtak e' nevezetek a' Tatárjárásig, 's a' Kis Pest vetekedve vetekedett a' Nagy Pest népességével. A' Tatár járás után IV. Béla Királyunk pihenéstnyer-
vén az emészthő hadaktól, valamint egyéb városoknak, úgy Kis Pestnek díszét is nagyobbította, Ujvárt építvén a' Kis Pest mellett elnyúló Uj Pesti hegyen (mert a' Szent Gellért hegye vala a' Pesti hegy), melly Uj Pesti hegy várának; az az Castrum noui montis Pestinensis-nek neveztetett. Maga IV. Béla emlekezik e' vár építésről némelly 1255-ödévi Diplomájának íme' szovaiban: „Mi egyéb Országunk „védelmére alkalmas városok között a' Pesti hegyen némelly várat építettünk, mellyben te- „mérdek sokaság lakozik.” 51) Nem eléggé figyelmeztek tehát a' régiség kifejezéseire azon írók, kik a' régi Uj Budváról (5. §.) semmit sem tudván a' mai Budavár kezdetét az Ó-Budai

50) „Dedimus siquidem terras Uzlar et Sull vocatas, vltra „Danubium prope villam veteris Pest exis- „tentis.” Ezek szövei IV. Béla királyunk némelly 1259-edévi Diplomájának Schmittnél Episc. Agr. P. I. pag. 153. — Lásd e'ről a' nagy Belius észre- vételeit is Not. Hung. Nouae. T. III. pag. 191.

51) „Inter alia castra defensione Regni congrua, in „monte Pestien si castrum quoddam extrui fe- „cimus refertum multitudine hominum numerosa.” Schmitt Ep. Agr. P. I. pag. 148.

Prépost-

Prépostnak vagy Káptalannak szokták tulajdonítani. 52) Tova feküdtek egymástól e' két régi várak, 's ugyan azért nem lehet nagy botlás nélkül mind a' kettőt egy várnak tartani. Budvár közülök a' régi Budához, ellenben az Uj Pesti hegy vára Pestvárhoz tartozott. Ezen utóbbik Budától egész függetlenségben lévén a' hivatalbéli irásokban magát hajdan Budának soha sem nevezte, hanem inkább eredetéhez képest e'féle levél kezdetekkel élt: „Mi Biró, Polgár Mester, és Esküttei a' „Pesti uj hegynek.” 53) Ugyan ez a' Pesti uj hegy vára föl építtetése után igen hirtelen elnépesedett, 's kiváltképen a' Földhév vizek felé kezdett elnyúlnia. Mert azonkívül, hogy IV. Béla király kifejezése ként már 1255-dikben ben-

52) Igy gondolkodott a' külömben nagy tudományú Belius, és Schier, 's mind a' kettő sok követőkre talált. Hazánknak fáradhatatlan 's igen nagy érdemű Történet írója Fő tisz. Katona István már régen észre vette (Hist. Pragm. T. II. pag. 115.), hogy a' Nagy Lajos Diplomájában előjövő Noua Buda nem egy volt a' mai Buda várral. Azonban ő azt Ó-Budán fölül helyeztette. Reményilem, hogy a' Nagy Tudós meg fog elégedni határozásimmal!

53) „Nos Iudei, Magister Civium, Iuratique Noui „Montis Pestinensis.” Igy kezdette a' mai Budavár hajdan hivatalbéli irásait! Lásd Topographia Magni Regni Hungariae. Viennae 1750. pag 195.

ne temérdek sokaság lakozott, már hasonlóképen IV. Béla országlása alatt vásárokat is tartott, 54) és 1391-dikben több külső városokat számlált maga alatt, melyek között a' Sünden, mint a' Sigmond királytól föl állíttatott fő iskolának lakhele, a' Konstantziai gyűlésben nem kevés elhíresedett. 55) Sőt mivel ezen idő tájban már váltva majd Uj Pesti hegy várának, majd Budai várnak kezdetett hivatni a' Diplomákban; és Sigmond Fejedelem e' várost igen sok épületekkel meg gazdagította, nem kételkedhetni: hogy a' XIV-dik század vége felé kiterjedése által Fölhévvízzel, a' régi Buda egyik végső részével, öszve keveredett, a' miből a' Budavár név igen könnyen reá ragadhatott. 56)

54) Schmittnél Episc. Agr. Tom. I. pag. 148.

55) Schiernél Buda Sacra pag. 103—117. — A' Sündeni Iskoláról olvasd Wallaszkinál Consp. Reip. Litt. Budae 1808. a' 111. lapot. — Illy nagy kiterjedésű lévén Pest város, nem tsuda: hogy már Tamás, Spalatrói Fő Esperes, Pestet Országunk legnagyobb városának — villa maximának — nevezi. Schw. Script. Rer. Hung. Tom. III. pag. 603—607.

56) Schiernél az 1390-diki Diplomában az Ujvár már *Arx Budensis* nevet visel, holott Nagy Lajosnak 1355-diki levele azt még *Civitas Noui Montis Pestinensis* nek hívta. IX dik Bonifacius Pápának 1401-dikből való Bullájában ezek

Utóbb ezen nevezet alatt vált az Új Pesti hegy vá-
ra Mátyás királynak fáradhatatlan igyekezetei ál-
tal Országunk Fővárosává: de ez által az anya vá-
rosa eránt való hála adatosságból régi nevét tel-
jességgel meg nem vetette. Még 1489-dikben így
kezdette némelly hivatalbéli irását: „Mi Meyngos
„ Tamás Biró, és Esküttei a' Pesti Újhegy
„ v á r á n a k ” pedig ugyan ezen Diploma petsé-
tén a' S. CIVIVM BVDFNSIVM szovak olvas-
tatnak. 57) Szükséges is volt némüképen neki
eredetéről híven meg emlékeznie, mert Privilegyio-
mai egyik valának Nagy Pest városnak Privile-
gyiomaival. A' Budai vár, ha bár fő városa volt
is Országunknak, mint Budai vársemmi jusokkal
nem bírt. Minden szabadságai anya városnak sza-
badságaiiban gyökereztek, és a' sok jótévő Kirá-
lyok közül nem találtatott egy is, ki e' fő várost
Coloniaságából föl szabadította volna. Jól tudták

olvaetatnak: „Plebanus S. Gerardi de suburbio
„ Oppidi Budensis, alias Noui Montis
„ Pestinensis. „ — Ezek találtatnak 1464-dik-
ben II-dik Pius Bullájában is Belius szerént Not.
Hung. Nou. Tom. III. pag. 192.

57) Ki adta ezt a' Pesti Fő Iskola Könyves házának
eredeti Diplomájából Tek. Tudós Schwartner Már-
ton Diplomatikája II-dik kiadásában a' 375. la-
pon. Ez a' Diploma kezdete: „Nos Thomas,
„ Meyngos dictus, Iudex Iuratique Ciues Castri
„ novi montis Pesthinensis, memorie
commendamus.” s a' t.

ezt a' mai Buda várnak lakósi, 's ugyan azért nem akartak, vagy nem mertek a' régi stylustól elpártolni. Midőn 1528-dikban I. Ferdinánd királytól szabadságaiknak uj megerősítettésöket kérték, nem Ó-Budának, nem Budvárnak, nem Főlhévviznek Privilegyiomaival jelentek ök meg a' Fejedelem előtt: hanem IV. Béla királynak azon arany bullájú Diplomáját mutatták be privilegyiomok gyanánt, mellyet ez a' jó szivű Országgló 1244-dikben a' Nagy és Kis Pest városoknak adott. 58) Hol voltak e'kor még a' Budai várnak különös jusiai? És kívántathatik e'nél nagyobb próba a'nak megbizonyíttatására, hogy a' mostani Budavár hajdan Réfze és Coloniája volt Pest városnak? Ezt az egyet kétségen kívül nem tudta a' nagy tudományú Erdösi János, külömben az Ofen német nevezetről beszéltében nem állította volna egéfszen más városnak a' mai Budavárt, és másnak a' mai Pest városát.

-
- 58) Lásd I. Ferdinándnak egéfsz Diplomáját a' benne által iratott IV. Béla Diplomájával Kaprinainál Tom. I. pag. 476—483. — Az Uj Pesti hegy várnak neve ma is fön vagyon az egyházi méltóságoknak lajstromokban. Fő tiszteletű Ritzinger György Észtergomi Kanonok ma is Praepositus B. M. V. de Nouo Monte Pestiensis tizmet visel. Lásd a' Schematismust pag. 41. és a' Zeitschriftet I B. I. H. S. 34.

8. §

Tsak most értem oda hofszas kitérésem után a' honnand a' nélkül, hogy vakmerőnek tartathatnám, uj erőt és feneket adhatok állításomnak. Nem természetes dolog e, hogy Pestnek hivattván magyarul a' mai Budavár, németül is Ofen-nek köllött neki Pest német nevétől hivattatnia? nem foghatni e' könnyen meg, hogy a' valóságos Budának részei még a' XVI-dik században németül Etzelburg-nak nevezetethettek a' mellett, hogy a' Budavár eredetének örökös jeléül Ofen nevet viselt? Ha a' mostani Budavár nem Budához tartozott, ha Réfze és Coloniája volt Pest városnak, ha még 1489-dikben is magát a' hivatal béli levelekben Uj Pesti hegy várának nevezte, ha Pest privilegiomain kívül még 1528-dikban semmi különös privilegiomokkal nem birt: miért hivattathott volna Etzelburg-nak német nyelven olyan nevezettel, melly tsak a' régi Budának volt igazi tulajdona? Vagy ha egyedül a' Budavárnak, 's közönségesen Budának neve volt a' német Ofen név, és nem egyszer'smind Pest városé is, miképen történhetett meg; hogy az Erdély országi számos Budák nem Ofennek (e' névnek Erdélyben nem lehetett hallatlanak lenni) hanem Budendorfoknak hivattak?

59) Ha egyedül a Budai várnak, 's közönségesen Budának, neve volt a' német Ofen név, és nem egyszer'smind Pestvárosé is, miképen eredhetett azon gyáva költemény, melly fzerént Pest város Buda hatodik részének tartott a' XVI-dik század végezte felé? 60) Pest Budának része soha sem volt, hanem inkább a' mai Budavár, 's a'nak környéke, vala része Nagy Pest városnak: tsak onnand vetemedhetett tehát valaki a' régiségbéli járatlanság miatt ilyen gondolatra, hogy mind a' két város Ofen-nek hivattott, 's így bajos vala az Ország fő városáról azt gondolhatni, hogy az Pestnek része volt volna a' régi időkben. Bizony sokkal inkább meg egyez minden tekintetben a' régi íróknak külömbféle hagyományaikkal Pest és Budavárnak közös német Ofen neve, mint sem a' különös né-

59) Lásd a' Hazától hálát érdemlett Lipzski Jánosnak ime' hafznos könyvét: Repertorium Locorum Hungariae et Transylvaniae. Budae 1808. P. II. pag. 24.

60) Emlekezik e' regéről Dilich Wilhelm Ungarische Kronika nevű könyvében, melly Kaszfzelban jött ki 1606-dikban a' 14. lapon. Tőle tanulta Zeiler Márton, 's közlötte ime' könyvében: Beschreibung des Königreichs Hungarn &c. Ulm. 1660. Seite 199. E'ből elő adja az Allgemeines Historisches Lexicon III- Theil. Leipzig 1731. S. 120. — Szólanom köllött e' regéről tsak azért is, hogy hallgatásain mellett valaki vigyázatlanúl hozzá ne idézzon.

met Ofen név a' mai Buda várra nézve. Mi is lehet természetesebb, mint a' két Pestnek egyenlő Ofen német nevezetet tulajdonítani? Azonban nem köll itten hosszú okoskodás, vagynak egyéb régi Történet írók is, kik Erdősi Jánoson kívül Pestet is, valamint a' mai Budavárt, Ofennek nevezik. Elő köll számlálnom ezeket, hogy Erdősi Jánossal való meg egyezésökből állításom hitelessége tökéletesen meg bizonyodhassék.

9. §.

Turótzsi Krónikása, a' történt dologgal majd egykorú író, előbeszélvén, miképen vitetett haza az ifú Ventzel Magyar király idős Ventzel Atyjától, e' következő szovakra fakad: „A'kor Ventzel király az ujonan koronáztatott Lászlónak „(így nevezte magát magyarosan az ifú Ventzel „király) Atyja, látván, és meg fontolván a' Magyaroknak ravalzságait, 1303-dikban nagy Se- „reggel bėjött Pannoniába, és a' Duna mellett, „Pest körül, kevésbé megfálván, László „fiát az Ország koronájával együtt magával el „vitte, és vízfíza tért békével a' maga országába.”

61) Tsak nem ezen szovakkal adja elő az egész történetet a' ritkaságáért híres Budai Krónika, és a' Pest körül való meg fálásról nyilván em-

61) Lásd a' II. R. LXXXV-dik Fejezetét.

lekezik. 62) Hasonlót mond különösen a' Pestt meg szálásról a' jeles Tseh Iró Dubrávius. 63) — El beszéli német nyelven mind ezeket bőven a' majd egykorú író Horneck verses Krónikájában, és a' meg szálás heléről ezeket dalolja;

„ Chert er ane twal (verweilung)
„ Gegen Ofen zw tal. „ 64)

Nem nevezi e Horneck e' verseiben a' magyar és külső Iróktól említettett Pestet németül Ofen-nek? — Másutt a' fiát titkon el vinni akaró atyának rendelkezéseiről imo' verseket készítót

„ Nu het er haimleich geschaffen
„ Das kein Unger darumb west
„ Das zway tausent man der gest
„ Dy da zu veld lagen hievor
„ Ausserhalb der Purger Tor
„ Pey ainczigen in der Stat riten. ” 65)

Az itten elő jövő Purger Tor-t Horneck Ofen-nek tulajdonítja, a' mint a' többi versei-

62) „ Pannoniam est ingressus, et iuxta Danubium
„ circa Pest aliquantulum resedit. ”

63) Hist. Boh. Lib. XVIII.

64) Peznél in Script. Rer. Austr. Tom. III. pag. 716.

65) Peznél Script. Rer. Austr. Tom. III. pag. 714.

ből igen világosan kitetszik. Már volt e' ilyen nevű Kapú a' Budai várban? A' nagy szorgalmú Schier babonás bővséggel elő számlálván a' mai Budavárnak régi kapuit, 's utzáit, Purgertor-ról semmi említést nem tesz. 66) Azt köll tehát gondolnunk, hogy ez a' kapú Pesti kapú volt, 's hogy e'ről szólóban Pestet és nem Budát nevezi Horneck németül Ofen-nak. — Egy harmadik helen az idősb Ventzel király meg indulásának utolsó idő pontait le irván ismét e' versekre fakad :

„ Do furt man in schon
 „ Her zu Ofen wieder
 „ Da urlaubten sy sich wieder
 „ Di Gest die do varn
 „ Von Pehaim gefarn. ” 67)

Már mit teszzen Ventzelt Ofen-ből — hol lenni mondaték — ismét Ofen-be vinni, mint Budáról Pestre által vinni? De azt, hogy Ventzelnek Tseh vendégei Pesten butsúztak el, 's hogy Ventzel maga is a' Pesti részen szokott utazni Tseh Ország felé, azt mondóm, igen hitelesen tudjuk, mert az Egri Káptalannak némelly 1304-dikből költ levele hirdeti, hogy Ventzel a' rut préda kedvéért Esztergom körül a' Dunán által

66) Buda Sacra &c. pag. 81—93.

67) Peznél Script. Rer. Aust. Tom. III. pag. 691.

ment népével, 's e' várt kegyetlenül földülta. 68) Ha utazásait a' Pesti részen nem tette, miért köll vala neki Esztergomba a' Dúnán által mennie? Röviden szólván Hornecknek egyéb heleiből is az tetfzik ki némelly föl világosítások mellett, hogy ő mind a' Budaivárt, mind Pestet, melyről e' néven épenséggel meg nem emlekezik, Ofen-nek nevezi. 69) — Így él az Ofen német nevezetel valamivel későbbben egy másik Windeck nevű német író, ki Sigmond király országlása alatt a' két kérdésben forgó városban több izben tartózkodott. Egy helen ezek szovai: „zu den Blindenburg (így hivaték Visegrád németül Óláh Miklos vallástétele szerént) funff meile von Ofen furen „lassen.” 70) Más helen ismét ezeket jegyzi föl: „In der selben zeit stift Konig Sigmund ein halbe domerey in der Stat zu Offen in der Ju-

68) Pray Hiér. Hung. P. II. pag. 171. — Vesd öfzve e'vel Praynak Históriáját P. II. pag. 7. és a' Tudós Katonának ezen idő szakaszról értekező külömbféle munkáit.

69) Az ilyen fölvilágosítások, millyeneket itten három helekről a' más történetirókból adtam, épen azért szükségesek, mivel mind Pest, mind a' Budaivár Ofen-nek hivatott, 's e' miatt azok nélkül nem tudhatni, mellyik várost kölljön az Ofen név alatt érteni.

70) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1168.

„den gasse.” 71) Mind a' Visegrádi vár fekvéséből, mind pedig a' Budai Zsidó utzából el érhetni, hogy e' heleben Windeck Ofen - nek Budavárt nevezi. Ellenben másutt a' Történet íróban ezek találtnak: „Und funden den kayser zu
 „Wardein underhalb Offen XXXIII. meillen., és
 „Reit gein Offen, vnd da er kam gein
 „Langendorf ein meile obwendig Offen,
 „do musste er sterben.” 72) Itten megint mind Nagy Váradnak, mind Langendorfnak fekvéséből azt köll következtetni, hogy Windeck Pestét is Ofen - nek nevezi: mert különösen Langendorfról Zeiler Márton följegyzése után tudjuk, hogy az Vá t z és P e s t között feküdt

71) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1171. —

E' helyből ki tetfzik, hogy az Uj Pesti hegy várban Zsidók is laktak. Laktak benne Tótok, Tsehek, és későbbben Rátzok is: De fő lakosi valának a' Magyar és Német Polgárok. E' két nemzetből évenként a' város Birája váltva választatott. A' nemzetiség bennök sokszor kegyetlen dühösségre fakadott egy más ellen. Lásd Turótzai Krónikása IV. R. XXV. Fejezetét; Topogr. Magni Regni Hung. pag. 196; és a' Buda Socrát pag. 112.

72) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1262. és

1283. — Találtatik ezen íróban két helyen az Aldo Offen nevezet is, tudniillik az 1085. és 1181. dik lapokon, de ezt meghatározni, vallyon Nagy vagy is Régi Pestet jelentse e' vagy Ó-Budát? nem lehet.

el pufztúlása előtt. 73) Nem csak Horneck, hanem Windeck is azt mondja tehát Pest városnak igazi német nevééről, a' mit az érdemes Erdősi János utmutatásunkúl híven fön tartott. És mit szólnak a'ról, hogy még a' XVI-dik században Dör-sch wam János nem csak a' Budaivárt, hanem Pestet is Ofen-nek hívta volt ime' soraiban: „ Auch hat man wider den Grofs - Grafen Estván „ Batory in Rakusch (így nevezi az ország gyű- „ lést) zu Ofen geschrieen. ” 74) Hogy 1525- „ dikben a' Rákost Mezőn tétetett le Batori István Nándor Ispáni hivatalából, 's hogy itten lármázott a' nemzet gyülekezete az ő személye és maga vi- selete ellen, azt nem székség próbálnom, mint, hogy ezen ország gyűlésnek Diáriumá e' zűrzavar tettet bőven meg említi: 75) ha pedig ezt pró-

73) Martini Zeileri Beschreibung des Königreichs Un- garn &c. Ulm 1660. S. 384. — Langendorf ma- gyarúl Nefzmélynek hivatott, de ma már egészen elpufztúlt. Külömbözött a' Bétsi utban fekvő mos- tani Nefzmélytől, mellyet Irónk hasonlóképen es- mért. Ezek a' kérdésben forgó Nefzmélyről sorai: „ Obgedachtes Nesmel aber liegt nahend dem „ Schlofs Waytzen: dagegen über die Türcken „ Ano 1597, des Ertzherzogs Maximiliani Lager, „ aber mit ihrem Schaden, angegriffen haben. ” —

74) Engel Gesch. des Ungr. Reichs &c. I. Th. 1797. — S. 197.

75) Pray Epist. Proc. Tom. I. Viennae 1805. pag. 187.

Bálszom nem szükséges, folyton foly a' következ-
tetés Pest városnak régi Ofen német nevezetéről.
Elég győződésül is szolgálhatnának e' számos okok
állításom valóságáról, ha még a' leges leg nagyobb,
és magában is elégséges próba hátra nem volna.
E'vel' most állok tehát elő, midőn, bőven meg
bizonyítván föltételemet, a'tól többé őrizkednem
nem köll, hogy álmadozó Etymologusnak tartas-
sam az e'féle gyávaságokat méltán gyűlölő Haza-
fitársoktól.

10 §.

Nem kívántatnak Diplomák, Régiségek, Bul-
lák, Petsétek, Történetírók a'nak meg mutatásá-
ra, hogy Pest város németül Ofen-nek hivatott,
ha szorgalmasabban nemzeti nyelvünk tárházába
tekéntünk. Azon törzsökös magyar lakosok, kik
Pest roppantságának első talpköveit megvetették,
a' magyar nyelvből költsönözték a' magyar vá-
rosnak nevezetét. P e s t eredeti Magyar és jelen-
tő szó, melly nyelvünkben épen azt tette, és te-
fzen ma is, a' mit a' német nyelvben az Ofen
szó teve, és teszen mai napig is. Melly név adat-
hatott volna tehát illendőbben P e s t városnak
német nevezetül, mint az O f e n nevezet? P e s t,
mondám, a'nyit teszen németül, a' mennyit a' ma
is izokásban lévő O f e n német szó teszen ma-
gyarúl; az az: a' P e s t szó nyelvünkben épen

úgy Kementzét jelent, valamint az Ofen szó Kementzének magyaráztatik. Nem költők ezen előadásomban semmi új szót, vagy szó értelmeiket: üssük föl híven azon szótárokat, melyek Pest városnak Ofen nevéből semmit sem emlekeznek, 's melyeknek íróik azt gyaníthatni sem tudták, hogy én a Pest névnek értelméből egykor az Ofen nevezetre okoskodni fogok. A' fáradhatatlan ősz tudós, nagy tiszteletű Baróti Szabó Dávidnak bizonyítása szerént: „Pest a' nyit tefzen, mint Kementze, mely alatt tüzelnek, 's innend eredtek ime' szólás módok: a' Pest megé vetették; Pest allja, az az: Kementze allja.” 76) A' sok féle érdemű Tekéntes és Tudós Sándor István Urnak legujabb szótára szerént Pest hasonlóképen Kementzét az az: Ofen-t jelent. 77) Épen ezen értelemmel keletben forog még a' Pest szó országunknak

76) Lásd Kisded Szótárának II. dik kiadását a' 176-dik lapon.

77) Toldalék a' Magyar — Deák szókönyvhez, a' mint végsőször jött ki 1767-ben, és 1801-ben. Írá Sándor István. Bétsben. 1808. a' 301-dik lapon. — Ezen igen hasznos munkából esmértem meg velem leg először a' Pest szó jelentését Tek. Tudós Kováts Mihály orvos Ur, az én nagy érdemű barátom. Szabad legyen ezen említés által nyilván megköszönnöm szíveségét! — Tette nélkül e' munka talán soha sem készült volna.

külömbféle tartományaiban is. A' Palótzoknál, Baranya Vármegyeieknél, Neográdiaknál, és Székeleknél, kik a' keveredés által még elnem kortsosúlhattak, mindennap hallhatni a' Pest szovat Kementze jelentéssel; sőt egy oda való barátom hiteles állítása után szokásban vagyon a' Tisza körül is az e'féle kifejezés: Ez a' v én a' f z s z o n y t s a k P e s t b e v a l ó, az az: K e m e n t z é b e v a l ó. És midőn a' Pest szóról e'nyit tudhatunk, nem védi e' tzáfúlhatatlanúl a'nak igazi Magyarságát és Értelmességét az, hogy vagyon egy Bihar Vármegyei falúnak nevében a' P e s t szótól P e s t - e s mellék szovunk? 78) Ez szinte úgy származott a' P e s t - től, valamint p. o. a' T e s t - től a' T e s t e s adjectivum eredett; és ha jelentő szó t e s t - e s - b e n a' t e s t gyöker, jelentő szónak köil lennie az analogia. szerént P e s t - n e k i s a' P e s t - e s öszve kaptcsolásban. Nem védi e' tzáfúlhatatlanúl a' Pest szónak igazi Magyarságát és Értelmességét továbbá az, hogy a' P e s t szó egyéb valóságosan magyar szovaknak példájok szerént időjártával e magánhangzóval meg szaporodott? A' Római adónak lajstromában ezek olvastatnak: „ Vacuit semel Plebes de P e s t e Vaciensis Dioe-

78) Lásd Vályinál Magyar Ország leiratásában a' III. kötetben a' 77-dik lapot. — A' II dik kötetben a' 677-dik laponegy Zemplén vármegyei N é s - P e s t falú is említettik.

„cesis” — 79) Pest és Pest e tehát egyaránt voltak keletben régiebb századainkban. Nem védi e' tzáfúlhatatlanúl Pest szónak igazi Magyarságát és Értelmességét végezetre az, hogy némelly régimagyar levélben, mellyet vagy Székel irt, vagy a' mi hihetőbb, a' Székel beszéd szerént más valaki tsintalanságból készített; a' Pest szó Kementze értelemmel híven megjelenik? Ezek a' régi levélnek szovai: „Mind addig tsöklötenek, „boklottanak rittunk, mig nem minden apró tsikorgás kannunkat öszve nem tsöklötték, boklották; úgy hogy nints már miből igyanak a' „Pest alá lapuló apró posadékok.” 80) Nem

79) Vessd öszve a' 6 dik §. alatt álló 38-dik számú Jegyzést a' 4-dik §. alatt álló 14-dik számú Jegyzéssel.

80) Közlöm ezt úgy (hogy a' benne találtató szovak el ne veszfzenek) a' mint nagy reménységű s tudományú Szemere Pál barátom ezt egy régi Capiából számomra le irta. Ezekből áll a' levél: „Édes magosságos Uram! „Midön szántogatnánk „ott a' jétón, fenn a' ponkon a' tziher mellett, „két lapibéli rigulyás Kurutz kölykök reánk találnak. Egyik olyan sárig tzideles szabású, „ganarád dolmányos; a' másik pergő természetű. „Egyik a' vágorványával úgy meg töpé a' kulya- „komat, a' másik puffantó vasából heves magvá- „val úgy megvanyalintá a' vanyokomat, hogy „még most is látzik a' pillatja. Mind addig tsöklötenek, boklottanak rittunk, mig nem minden „apró tsikorgás kannunkat öszve nem tsöklötték, köll

köll itten azt keresgélnem, miképen eredett ime régi levél; elég azt láthatni: hogy a' Pest alá ülő gyermekekre nézve Pest Kementzét jelent; vagy, ha azt nem jelentene is, a' Pest alja, mint keletben lévő szó, gyönyörűen meg egyez a' nagy tiszteletű Baróti Szabó Dávidnak Pest alja főlebbi kifejezésével. Pest tehát bizonyosan Kementzét teve, és teszen mostanában is nemzeti nyelvünkön. Azt teve az Ofen szó is hasonlóképen a' németiség nyelvén, 's azt teszen mostanában is. Bár mostani Kementze jelentését el hallgatom is, mivel hogy ez vitatásom nélkül bizonyos, ilyen jelentést tulajdonított Ofennek a' mai Budavárra nézve a' nagy tudományú Oláh Miklós Érsek a' XVI-dik század kezdetén; 81) ilyen jelentést tulajdonítanak Ofennek a' mai Budavárra nézve még sokkal későbbben azon emlékeztető pénzek, mellyek nagy Leopold

„ boklották, úgy, hogy nints már miből igyanak
 „ a' Pest alá lapuló apró posadékok. — Azért
 „ alázatosan esedezünk magosságod előtt édes ura-
 „ ságos Uram! hogy ezeket a' rigulyás Kurutz
 „ kölyköket hutyorítsa meg egy két ágú hutyolló-
 „ val mint valami parasinával. Anyánk szityol,
 „ szotyol, hódos kenyeret sűt, magosságodnak is
 „ szottyant egyet. Azonkívül egy kanbogár hájjal
 „ és egy tavali bodatstsal meg sinkeli magosságó-
 „ dat. Ezzel maradunk 's a' t.

81) Lásd Oláh sorait a' 3-dik §-ban.

örfoglalása alatt Buda vízfsza vételéről verettek. Ezeken egy felül az Ofen nevezet olvastatik a' vívásnak hoszfzas leiratásával; más felül pedig a' lángolo Budaivár láztik ime' körül irással: „HOS „FORNAX ARDET IN VSVS. „82) Mit jelent e' körül irás egyebet, mint az Ofen szónak Kementzét jelentésére való tzelozást? Ha tehát az Ofen szó szinte úgy kementzét fejezki a' német nyelvben, mint Pest szó nemzeti nyelvünkön, lehetett e' valami bizonyosabb, kíváltképen a' számos előre btsájtatott próbák mellett, mint hogy Pest városnak németül Ofen-nek köllött hivattatnia? — És e'nyi okoknak elő adatasok után nem is szükség állításomat többé mutatgatnom, hanem tsak azt illenék környtlállásosan meg fejtenem: miképen nyerhette volt nevét Pest város a' magyar Pest, az az: Kementze szóztól? A' nagy tudományú Oláh Miklós Érsek az Ofen szóból arra a' vélekedésre vetemedék, hogy Buda (és így az elő adattak szerént Pest) a' Méfz kementzéktől, mellyek itten számosan találtattak, nyerte volna Ofen (és így egyszerűsmind Pest) nevezetét. 83) Nem tagadhatni,

82) Lásd ime' könyvet: Tabulae Numismatacae Instituti Nationalis Szétsényiani a' 35. Táblán a' 21. 22. és 27-dik számok alatt; és a' magyarázatot ime' könyvben: Catalogus Num. Hung. Inst. Nation. Szétsényiani Part. I. pag. 205.

83) Lásd ismét Oláh sorait, mellyeket már a' 3-dik 6-ban ki irtam,

ha nagy Leopold királyunknak Pest számára kiadatott 1703-dikévi Diplomáját tekintjük, hogy Pest határában Mész Kementzék valóban lehettek; 84) nem tagadhatni azt is, hogy Pestnek Soroksár felé nyúló határában mész és kövek ma is találatnak, és itten mész folyvást égettetik: de mind e' mellett Oláhnak vélekedése a' tsupa vélekedésnél, és gyanítgatásnál főlebb nem vergődhetik, mert, a' mint a' tudomány dífze Belius igen helesen észre veszi, bajos foglalatosság a' helységek neveiknek eredetöket meg fejteni, melyeket gyakorta vagy valamelly véletlen eset szült, vagy minden fenekesebb ok nélkül a' köz nép szokásba béhozott. 85) Jobb az ilyenekről meg valami tudatlanságunkat, vagy semmit sem mondani, mint néha igen is sokat mondani. Ki fejtheti meg, miképen és honnand vették a' különbféle vármegyékben fekvő Kementze helységek nevezetöket? 86) Ha ezek akármí okból Kementze nevet nyerhettek: Pest és Ofen nevet nyer-

84) „ Ac etiam officina Pistrina, domibus seu aedificiis ad cocturam, et adustionem calceis, laterum, tegularum &c. Ezek a' Diploma szovai Beliusnál Not. Hung. Nouae Tom. III-dik pag. 92.

85) Not. Hung. Nouae Tom. III. pag. 166.

86) Lásd Lipfzky Repertoriumát a' 298—299. lapokon Itten kilentz Kementze nevű helységek említettnek.

terett Pest város is. Elég vala azt meg bizonyítani tzelemra, hogy a' magyar P e s t szó K e m e n z é t t e f z e n . E'ből önkényén következik mind állításom valósága, mind a' nagy érdemü Erdösi János bizonyság tételének hibátlansága. Örülök is egészzen az elragadtatásig, hogy állításomat védtében egyszer'smind e' tudós férfiúnak tekintetét buzgón védelmezhettem.

11. §.

Végét szakaszthatnám már Értekezésemnek, mint hogy állításomat minden oldalról meg bizonyítottam, ha a' Nagy Etymologus seregmegnyugtása hátra nem volna. Ezt mivel többnyire igen garázda emberek az Etymologusok, felelet nélkül hagynom nem lehet. Már a' legrégiebb íróktól kezdve a' közép és mostani kor bélicig mind egyik tudós Hazánkfia tsak nem kötelességtől tekintette e' két város neve eredetét meg fejteni, hogy országunk e' két leghíresebb városától forró hálákat érdemlene. Mindenki meg szólamlott, ha valami ujságot elő adhatni képest volt; és ezért nem tsudálkozhatni semmit is: hogy Pest és Budának neveiről igen igen számosak és külömbfélék a' magyarázatok, vélemények, Etymologizációk. A' mint az Interpresek májd inkább egyik Nemzethez hajlottak, mint a' másikhöz, úgy a' tölök ered-

tek vélemények is majd a' Tót, majd a' Német, majd a' Római, vagy Magyar nyelvből merítették. Őszve fzedtem ide nagy számmal mind azt, a' mit csak találhattam e'félét a' Történetírókban, 's a' helesebb rend kedvéért úgy fogom elő adni e' drága gyűjteményemet: hogy az első helet a' Budát illetők, a' másodikat pedig a' Pest városhoz tartozók foglalják. Mindegyikről ki fogom egyfzer'smind mondani nemzetbéli részre hajlás nélkül ítéletemet is, egyedül azt állítván: a' mit előttem nagyobb és fontosabb okok fognak igazabbnak meg bizonyítani.

12. §.

A' B u d a név eredetéről legrégiebb magyarázatot találhatni Kézának 87) és Turótzai Krónikájának Históriájában. 88) E' két hazabéli Történetíró a' B u d a szovat hofzfzas elő adással B u d á t ó l, Atila testvérétől, származtatja szép meg egyezéssel; 's mind a' kettő magának a' mostani időben számtalan pártfogókat, védőket, imádókat érdemlett. Nem örömet ragadom el Hazámfiaitól

87) Az I. K. III-dik Fejezetében. Ki irtam sorait a' 3-dik §-ban.

88) Az I. R. XVII-dik Fejezetében. Lásd e'nek sorait is a' 3-dik §-ban.

az olyan véleményeket, melyekben űk, nem tudom mi okból, nagy fontosságot helheztenek, bár bennők igazán semmi nyomosság sintsen: de az igazságot keresés hatalmasan a'ra ösztönöz, hogy e' két írónak üres állítását bizonyosnak megne esmérjem. Az Atila udvarában tartózkodott egykorú író Priscus Rhetor, több más régi írókkal, e' nagy fejedelem testvér ötsét nem Budának, hanem szembetünöleg különbözöképen Blédának nevezi; Béla Király névtelen Jegyzöje, noha mind Kézánál, mind Turótti Krónikásánál régiebb író, nem tsak semmit sem tud e' koholtatott aggregérről, hanem a' már előadtam sorainak (3-dik §.) most szova által nyilván jelenti, hogy a' Budvár nevezet tsak az ő időjében hozatott közönséges szokásba; Budvárnak Etzelburg német neve, és a' Béla király névtelen Jegyzöjénél, sőt magoknál e' történetíróknál is, olly gyakorta, s állandóan elő forduló Ciuitas Athilae Regis is valóban inkább a'ra mutat, hogy a' régi Buda a' legrégiebb időkben Etelvár-nak hivatott magyar atyáinktól. Említsem e' azt is, hogy Buda a' főlebb (4. §.) elő számláltam probák szerint hajdan nem Budának, hanem Budvárnak vagy Budnak neveztetett a betű toldalék nélkül, és így akár Blédától, akár Budától, mint Atila testvérétől, nevét nem költsönözhetette? Említsem e' azt is, hogy esmervén az Uj vagy Nagy Budvárnak eredetét, többé Atilának. Ó! fohászkodására szorúlni nem kén-

lenítettünk Ó - Buda nevéért a' szerentsétlen Etymologusokkal? Nintsen e' régi mesének semmi velője, 's az igyekezet, melly által mind a' két említettett író valami újat teremteni akart, haszontalan foglalatossággá változott. — Épen ilyen szerentsével határozza meg a' Buda névnek eredetét Galeozzo, Mátyás királyunknak híres könyvörzője, midőn a' Buda nevet vagy Decius Tsáfszárnak Szeremségben feküdt Budalia, másképen Bubalia, nevű születése helétől, vagy a' Buda, másképen Buddas, híres Indus hajdani Bölts nevéből származtatja. 89) Lehetetlen el nem mosolyodni a' különben tudós férfiúnak illetlen enyelgéseiben, 's nem áldani egyszer'smind az okos és határai között maradó észnek méltóságát, melly nem szülheti az ilyen elmejátékokat. Mi köze volt Budvárnak Decius Tsáfszár születése helével a' Magyar uralkodás alatt? Mi köze Buddassal az Indus Böltselkedővel? Az ilyen játék nem érdemel megtzáfúztatást. — Bonfinio, ki minden város nevét örömet Látiumból 's Hazájából kedvelte faragni, hogy az olasz jövevényeket mintegy első lakosivá tegye országunknak, nem akadván olasz országban Buda nevű helre, kénytelen volt e' sokkal későbbi nevet a' Budinus régi szittyai népségtől lehozni, melly vélekedése sze-

89) De Sapienter, Jocose &c. Dictis Mathiae Corni-
ni Regis Cap. XXXI.

rént Atilával utazott e' tartományunkba: de valamint más eredeteket magyarázásban többnyire fzerentsétlen volt, úgy itt se tudott semmi hiteleset mondani, mivel a' Budinus nemzet kiköltözését tsupán saját agyában koholta a' régi történet íróknak tanúságok nélkül. 90) Ő sem érdemelhet tehát köszönetet fefzegetéséért. A' későbbi írók közül Wernher Buda nevét a' német Buda szótól eredettnak lenni állítja, melly gondolkodása fzerént a' hévvizeknek Baden nevékből könnyen származhatott. 91) Ellenben Belius, ki sokkal hajlandóbb volt minden magyar szónak Tót genealogiát adni, a' Buda nevet egy szónak tartja a' Sláv nemzet Woda, azaz: Viz, szovával. 92) Elmelőzvéen kéfzakarva a' mai Buda szónak régi Bud formáját — melly a' Bada és Woda szovaknál kevesé rövidebb — nem ok nélkül kérdezhetni a' két tudós férfiútól, vallyon a' Magyar és Erdély országban találtató Buda, Budafa, Budamér, Budavár, Ó-Buda, Uj-Buda, Budak, Budatelke, és Budos helységek is, mellyek se vizeikről, sem hévvizeikről nem esmértetnek, a' Bada vagy Woda idegen szovaktól nyerhették e nevezeteiket? 93) Vallyon azon sze-

90) Dec. I. Libr. I. — Megtáfúlta álmait Belius Notit. Hung. Nouae. Tom. III. pag. 166.

91) De Admirandis Hungariae Aquis című könyvében.

92) Not. Hung. Nouae Tom. III. pag. 167.

93) Lásd Váli Lexikonát, és Lipszki Repertoriumát a' B. kétüben.

mélyek, kik Buda névvel a' Várodi Regestrum-ban számtalanszor olvastatnak Viz vagy Héviz nevet viseltek e a' XIII-dik században? Nem szükség illy nevetséges következtést támasztható magyarázatokra fakadnunk. Világosak, tsak érteni akarjuk, Béla király névtelen Jegyzőjének ime' szovai: „melly magyar nyelven most Budvárnak hivatik.„ Nem írja a' Történet író: mely Némettől, vagy Tótól Budvárnak hivatik, hanem a' Bud szóvat egyenesen magyar eredetűnek hirdeti. És valóban hogy a' Bud szó, mely későbbben a betűvel meg szaporodva (4. §.) Buda formát nyert, valóságosan magyar eredetű szó volt, bizonyítja az: hogy Vak Béla királynak egyik leg hivebb tífze Bud nevet viselt Turótzai Krónikása szerént; 94) hogy Bud-falva, Bud-mér, Bud-ak, Buda teleke helységek a' két magyar hazában ma is találtnak; hogy a' Bud szóvat a' Szén-halom-bud-a régi helység, 95) és a' Pest vármegyei Mike-(Mihály) Bud-a falú nevében birtokos állapotban találhatni. Mit jelentsen mindazonáltal a' Bud szó nyelv-

94) „Dixit ad Comitem Bud: quid expectamus? „
's a' t. A' II. R. LXIV. Fejezetében.

95) Lásd Schmittnél Episc. Agr. P. I, pag. 184. némelly 1281-edévi Diplomának Scen-holm-bud-a szóvat. Hogy az Sc itten Sz-t teszen, 's hogy a' halom haidan holm-nak iratott, azt a' régiségben járatosnak nem köll említenem.

vünkben? azt én meghatározni nem tudom. A' szorgalmas maradék e' szovat is — mint mí Pestet — értelmessé teheti. E'nyit mondhatni a' Buda névnek különbféle magyarázatairól. — A' mi Budának, vagy Pestnek, Ofen nevét illeti, azt sem egyképen fejtegetik régi és mostani tudósaink. Schweiger O v o, az az: Aba király nevétől származtatja az O v e n német nevet: de e'nek okoskodása csak említést, 's nem pedig feleletet érdemel. 96) A' fáradhatatlan ősz Euclides nagy tiszteletű Dugonits András néhai Tanítóm a' nyílt ki lát á s t ó l költsönözi a' német O f f e n nevet: de e' derék hazafival, bár a' tanítványi tisztelet nem ellenzené is, vetekedésbe erednem nem szükség. 97) Szívesen kezét fog ő velem fogni O f e n - n e k igazi K e m e n t z e jelentéséről hosszúas lakhelének P e s t n e k ditsőségéért. Mint magyarázta volt az O f e n szovat Oláh Miklos, azt már, egyet tartván vele, főlebb el mondtam. Ő, és az emlékeztető pénzek meg nem botlottak a' jelentés magyarázatában.

13. §.

Különbözők P e s t név. eredetéről és jelentéséről hasonlóképen Hazánk Tudósainak vé-

96) Illy tizimű könyvének: Reise nach Constantinopel &c. 26. l.

97) Etelka I. kiadásában a' II. K. 174. lapán.

lekedéseik. 98) Bonfinio e' szovat az Olasz országi *Pestum* város névéből fejtegeti, 's a' mi *Pest*ünk ama'nak *Coloniájává* tenni iparkodik. 99) Nem tudta ő kétségen kívül, hogy *Pest* Árpád ide jötté után, és nem a' Rómaiak alatt nyerte eredetét, és azért botlását könnyen el tűrhetjük. *Lazius* fzerént nyelvünkön a' *Pesthe* szó által kelést jelent, 's *Pest* az ő nevét az által keléstől nyerte volt. 100) Nem tagadhatni, hogy Őseink Árpád vezérlése alatt a' *Duna* vizén *Pest* helénél mentek által: azonban e' történetből nem *Pest*, hanem *Magyar Rév*, és *Kelemföld* név (6. §.) eredett. Sőt ki képes meg mutathatni, hogy *Pesthe* nyelvünkben valamikor *kelet* helét jelentett? *Pest* vagy *Peste* *Kementzét*, és nem által kelés helét tett, et tefzen, mint *Lazius* gondolta. — A' halhatatlan emlekezetű *Belius* a' *Pest* szovagy meg hittséggel a' *Pusst* vagy *Püst* idegen szótól származtatja, mely a' *Tót* nyelvben *Pufztaság*ot jelent. 101) Miképen lehetett a' *Várt Pufztaságnak* nevezni? én ugyan meg nem foghatom. Vagy miképen tehet a' *Pest*, és e'vel egyet

98) Megsem említem a' *Transacincum* haszontalan Köheményt, mivel e'rőltsak azok álmadozhattak, kik a' régi *Budát* a' mostani nagyságában tekintvén *Pestnek* által ellenébe feküdni gondolták.

99) Dec. I. Libr. I.

100) De Republ. Rom. L. XII. Sect. II. C. XIII.

101) Not. Hung. Nouae. Tom. III. pag. 38.

jelentő Ofen szó pufztaságot, ha a' Pest és Ofen szó Kementze jelentéssel bír? Honnand bizonyíthatja meg Belius, hogy Pestet Tótok és nem Magyarok építették, ha a' Magyar népnek ide jöttekor Pest helén még Magyar Rév (6. §.) állott? Pestnek Oláh Miklós a' XVI-dik században sem tulajdonít Tót lakosokat, és ha lakták e' várost Tót lakosok, miért nem emlékeznék ezekről a' régiségek szinte úgy, mint a' Magyar, Szeretsen, és Német lakosokról? Megbótsássanak a' nagy férfinak hamvai, ha ki mond, hogy ő itten sem etymologizált szerentsébben, mint Buda nevénel. — Egyéb aránt a'ra a' gondolatra se vetemedjék a' Tót nyelvnek nemmelly buzgó sorsosa: hogy Pestet a' Pety, Pets, Petz Tót szovakkal, mellyek a' külömbféle Sláv Dialectusokban talán Kementzét jelentenek, egynek lenni vélje. E' három szovakon, mivel mindegyik közölök megegyez a' magyar hangokkal, nemzetünk bizonyosan nem változtatott volna, ha azokat a' Kementze nevéül el fogadta volna. Külömböz a' Pest hang a' főlebb le irtam hangoktól, 's inkább a' Test, Nyest, Rest valóságos magyar szovakkal tart hasonlóságot. Nem is foghatni meg, miképen költsönözhatték volna a' Pest szovat Tótoktól a' Palótzok, Baranyaiak, Székelek, és Neográdi lakosok, kik a' magyar nyelvnek régi és együgyű Dialectusát beszélik; vagy miképen hivathatnék Pest tótul Pessinek, ha Pest inkább tót, mint sem magyar eredetű

nevezet volna? A' Pest szó tehát addig mindenkor magyar szó fogelöttünk maradni, míg azt nagyobb okokkal Tót eredetűnek, és ugyan Pestvár eredetére nézve is Tót eredetűnek, lenni meg nem vitathatják azon víszketeges Tudósaink, kik minden magyar szóban Tótosságra akadni szívesnek. Nem eshetett e' meg, hogy valamint a' Magyarok a' Tótoktól, úgy a' Totok a' Magyaroktól is föl kaptak némelly nevezeteket? Nekem legalább úgy látszik, hogy a' társalkodás, szomszédság, és együtt lakás az ilyen nyelvbővítést mindegyik társalkodó, szomszéd, és együtt lakó nemzetre nézve elkerülhetetlenné teszi. Megvallani a' Tótoktól költsönöttük szavaknak idegenségöket illő kötelesség: ellenben hanyatt homlok nyelvünkben mindent Tót eredetűnek kürtölni gyáva gyengeség. De legyen bár, a' mi eddig nem úgy vagyon, a' Pest szó Tót eredetű: e'ből semmit sem vehetne el állításomnak bizonyulása. Pest e'kor is Kementzét: az az Ofent jelentene, a' mit én föltételelemnek fenék próbájául fölvettem. — Es e'nyi légyen mondatva az Etymologusoknak megnyugtatósokra. Mennyi enyelgéseket nem vala képes szülhetni ezeknek termékeny elméjük!

14. §.

Megvitatván, és föl világosítván egészen az apróságokig föltételemet, befejezem már végképen

e' rövid elme futtatást. Ha a' Történet íróknak nem kevesebbé szükséges a' történet helét mint tselekvőjét és magát a' történetet esmérni, úgy a' Magyar Históriára némelly tsekély világosság hárúlhat Értekezésemből. De én hazafiúi iparkodásom által leginkább a'ra igyekeztem törekedni: hogy, Pest városnak, és a' Budai városnak viszontagságait új színben öltöztetvén, talpkövév vethessem e' két híres város Évkönyveinek. Mi előmenetellel foglalatoskodtam légyen e' tzelhoz jutásomban, azt megítélni, vagy meghatározni Nemzetemnek tisztább ég szülte fiaihoz tartozik. Én a' legboldogabbnál boldogabbnak lenni vélel magamat, hogy Pest városra nézve, mellyben hét évig a' tudományokban előbb menni iparkodtam, részemről e' TISZTELET ÉS HÁLA OSZLOPOT emelhettem. Azonban főbb szerentséim közé számlálom azt is, hogy a' Haza Fő városáról, Budavárról, néhány uj gondolatokat, és történetes tárgyokat nap fényre botsáthattam. Kevélyen büszkélkedhetik mindenkor a'ban Pest város, hogy Budavárt, országunk fő városát, kebeléből ki küldötte; részei közé számlálta; és még a' XV-dik század vége felé is Uj-Pesti hegyvárának neveztetni hallotta: Ellenben örök ditsőségeül szolgál Budavárnak is, hogy híven megörözte a'nya városának privilegyiomait; fön tartotta gondosan nagyobb teste eránt való tiszteletét; és vetekedvén a'nya városával, Kis-Pestből királyi lakhellé és Fő várossá való lé-

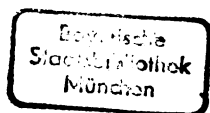
te által Nagy Pestet fölül haladta. Adja a'
Magyar Nemzet Istene, hogy egyesüljön a' hajdan
egy várost tevő mostani két város, 's így egy
roppant testben száradokig hírdethesse Nemzeti
Főnlétünket és Méltóságunkat!!!

És így

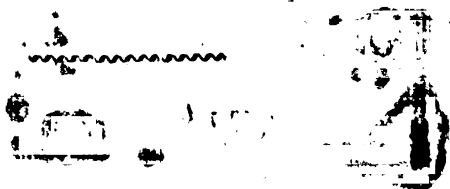
követni iparkodtam Horácz tanácsát:

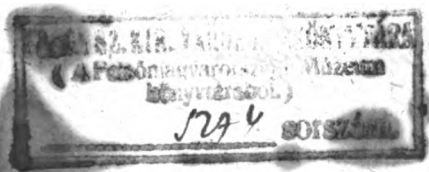
Felkeres olly szókat, melyek régolta homályban
Voltak; szép, ékes neveket napfényre hoz ismég,
Mellyekkel hajdan Kátók 's Cethégusok éltek,
Most a' rút moh alatt régen lenyomatva hevernek.

Virág Benedek.

FELSŐMAGYARORSZÁGI MEGNYITÓ

50ß795

